

«Նոր ժամանակի կրթություն» ՀԿ

ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑ

ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՆ՝ ԲՆԱՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՄԱՐԴԿՈՒԹՅԱՆ
ԳԼԽԱՎՈՐ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐ, ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ
ԴՊՐՈՑՈՒՄ

ԵՆԹԱԹԵՄԱ՝ Ի՞ՆՉ ՄԵԹՈԴՆԵՐ ՈՒՁԵՎԵՐ ԵՆ ԿԻՐԱՌՎՈՒՄ ԲՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԴԱՄԻՆ:
ԱՌԱՐԿԱՆ՝ ԲՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԵՏԱԶՈՏՈՂ ՈՒՍՈՒՑԻՉ՝ ԱՐՇԱԿՅԱՆ ՌՈՒԶԱՆՆԱ

ԵՐԵՎԱՆ 2022

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1.ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....3

2. ԳԼՈՒԽ 1. ԲՆԱՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ՄԱՐԴԿՈՒԹՅԱՆ ԳԼԽԱՎՈՐ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐ, ԿՐԹՈՒԹՅՈՒՆԸ և ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԴՊՐՈՑՈՒՄ.....6

1.1. ԿՐՏՍԵՐ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆՆԵՐԻ ԷԿՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՆՊԱՏԱԿՆԵՐՆ և ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ.

1.2.ԷԿՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ և ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԸ.....9

1.3.ԷԿՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱՆԵՐԸ.....15

ԳԼՈՒԽ 2 ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ.....17

2.1 ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ և ՍՏԱՑՎԱԾ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԻ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԱՄՓՈՓՈՒՄԸ.....17

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ.....28

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ.....29

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Թեմայի արդիականությունը պայմանավորված է նրանով, որ 21-րդ դարում մարդկությունը կանգնած է բավականին լուրջ էկոլոգիական աղետի առջև: Մարդկանց բացասական և անպատասխանատու ազդեցության և գործունեության հետևանքով կարող է խախտվել «մարդ—բնություն-հասարակություն» փոխգործակցության հավասարակշռությունը, իսկ այն վերականգնելու համար անհրաժեշտ կլինեն մարդկային մեծ ջանքերի գործադրում: Շրջակա միջավայրի վրա մարդու գործունեության բացասական հետևանքները վերանցնելու համար անհրաժեշտ էլուծել մի շարք խնդիրներ՝ որոնցում գերակա տեղ է զբաղեցնում անձի էկոլոգիական դաստիարակության և կրթության խնդիրը:

Ազգաբնակչության էկոլոգիական կրթության և դաստիարակության մասին ՀՀ օրենքը նշում է՝ «էկոլոգիական կրթության պարտադիր լինելը կրթական համակարգի բոլոր մակարդակներում, դրա շարունակականությունը և համալիր բնույթը».[15] Այս դրույթը փաստում է ազգաբնակչության էկոլոգիական կրթությունն շարունակական գործըթաց է և այն համարվում է առաջնահերթ և կարևոր խնդիր:

Տարրական դպրոցը որպես անձի կրթության և դաստիարակության առաջնային և կարևորագույն օղակ գերակա խնդիր ունի՝ լուծել անձի համակողմանի և ներդաշնակ զարգացումը:

Էկոլոգիական դաստիարակության և կրթության հիմքը դրվում է տարրական դասարաններում՝ «Ես և շրջակա աշխարհը» առարկայի, հետո՝ շարունակվում «Բնագիտություն» առարկաների ուսուցմամբ: Էկոլոգիական կրթությունը և դաստիարակությունը պետք է իրականացնել դաստիարակության մյուս ձևերին զուգընթաց՝ գեղագիտական, բարոյական, մշակութային, տնտեսագիտական և այլն:

Աճող սերնդի էկոլոգիական դաստիարակությունը որպես կրթական համակարգի և մանկավարժական հետազոտությունների գերակա ուղղություն, ընդունված է 1977 թվականին Մոսկվայում կայացած մանկավարժների միջազգային

համաժողովում[11, էջ 8]: Աշակերտների մոտ բնության նկատմամբ պատասխանատու և հոգատար վերաբերմունք ձևավորվելու նպատակով, հատուկ ուշադրություն պետք է դարձնել սովորողների պրակտիկ գործունեությանը (շաբաթօրյակներ, արշավներ, ծառատունկ և այլն): Ունենալով բավականին տեսական գիտելիքներ էկոլոգիայից՝ սովորողները բնաճանաչողական և բնապահպանական աշխատանքների ընթացքում ձեռք են բերում էկոլոգիական կարողություններ և հմտություններ, որն էլ ակտիվացնում է նրանց ճանաչողական գործունեությունը:

Էկոլոգիական կրթության և դաստիարակության տարբեր միջոցների և ձևերի կիրառման արդյունքում իրականացվում են դպրոցականների կուլեկտիվում աշխատելու հմտությունները, հարստանում է սոցիալական փորձը, որի նպատակն է նախապատրաստել նրանց հասարակություն մեջ ակտիվ կյանքի, և անձնային որակների դրսևորմանը: Ուստի հենց տարրական դպրոցում պետք է դրվի էկոլոգիական դաստիարակության հիմքը, որը հնարավորություն կտա երեխաներին ձեռք բերել գիտելիքներ և կարողություններ, ձևավորել հմտություններ և բացահայտել ունակություններ, դրսևորել բարոյական չափանիշներ և վարքագիծ՝ բնության հետ փոխներգործության ընթացքում:

Մեր հետազոտության նպատակն է դպրոցում էկոլոգիական կրթության բովանդակության ուսումնասիրությունն ու էկոլոգիական դաստիարակության իրականացման արդյունավետ ձևերի մշակումն է:

Հետազոտության խնդիրներն են՝

1. Վերլուծել հիմնախնդրի շուրջ առկա մանկավարժահոգեբանական գրականությունը:

2. Բացահայտել դպրոցականների էկոլոգիական կրթության և դաստիարակության առկա վիճակը:

3. Մշակել դպրոցականների էկոլոգիական կրթության և դաստիարակության արդյունավետ ձևեր:

ԳԼՈՒԽ 1.

Բնապահպանությունը որպես մարդկության գլխավոր հիմնախնդիր, կրթությունը

և դաստիարակությունը դպրոցում

Կրտսեր դպրոցականների էկոլոգիական կրթության բովանդակությունը,

նպատակներն և խնդիրները

Մարդկային հասարակությունը իր զարգացման ներկա փուլում բախվել է էկոլոգիական գլոբալ խնդիրների հետ: 21 –րդ դարը կարող է իրավամբ համարվել էկոլոգիայի դար, էկոլոգիական կրթությունը և դաստիարակությունը վերջին տարիներին դարձել են ոչ թե ցանկալի, այլ անհրաժեշտ պայման: Էկոլոգիան հին հունարենից թարգմանաբար նշանակում է գիտություն տան մասին, առաջացել է հունական «oikos » (տուն, բնակարան, կացարան), «logos» (գիտություն, ուսմունք բուսական և կենդանական օրգանիզմների հետ միմյանց) և շրջապատող միջավայրի հետ նրանց ունեցած հարաբերությունների մասին: Էկոլոգիան որպես գիտություն ձևավորվել է 19-րդ դարի երկրորդ կեսին (1866թ) «էկոլոգիա» հասկացությունը առաջ է քաշել գերմանացի գիտնական Էռնեստ Հեկկելը, «Օրգանիզմների համընդհանուր մորֆոլոգիա աշխատության մեջ», իսկ առաջին աշխատանքները էկոլոգիական հիմնախնդիրների մասին պատկանում է Չարլզ Դարվինին: Սկզբում էկոլոգիան բնորոշ էր որպես կենդանի օրգանիզմների միջավայրի և միմյանց հետ փոխհարաբերությունների գիտություն: Այժմ այս ուղղությունը կոչվում է կենսաբանական կամ դասական էկոլոգիա: Սակայն մեր դարում էկոլոգիան դուրս է եկել կենսաբանության շրջանակներից՝ ներառելով նաև հասարակական ոլորտը: Էկոլոգիան երկար ժամանակ մնաց զուտ կենսաբանական գիտություն, որը հետաքրքրում էր միայն գիտնականներին: Եվ միայն 21-րդ դարի կեսերին էկոլոգիան ընդգրկվել է հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտները: Այն դարձել է գիտություն, որը պետք է օգնի մարդկանց գոյատևել, իրենց կենսապայմանների ընդունելի

դարձնել գոյության համար:

Տարրական դպրոցը, որպես կրթական համակարգի կարևորագույն օղակ, կոչված է լուծելու կրտսեր դպրոցականների էկոլոգիական դաստիարակության խնդիրները, ուստի էկոլոգիական կրթությունը և դաստիարակությունը համարվում են տարրական դպրոցի ուսումնադաստիարակչական գործընթացի գերակա ուղղություններից մեկը:

Էկոլոգիական դաստիարակությունը, որպես անձի ամբողջական դաստիարակության բաղադրամաս՝ իրականացվում է դաստիարակության մյուս ուղղությունների՝ գեղագիտական, բարոյական, աշխատանքային, քաղաքացիական, տնտեսագիտական, իրավական, ընտանեկան դաստիարակության հետ:

Կրտսեր դպրոցականների էկոլոգիական դաստիարակության իրականացման առաջնային և կարևորագույն գործոնը էկոլոգիական կրթությունն է, որը տրվում է ուսումնական առարկաների՝ «Ես և շրջակա աշխարհ», «մայրենի», «մաթեմատիկա», «կերպարվեստ», «երգ — երաժշտություն», «տեխնոլոգիա» և այլ առարկաների միջոցով: Բացի դպրոցից էկոլոգիական դաստիարակություն իրականացվում է բնության, շրջակա միջավայրի ուսումնասիրման բնապահպանական հատուկ խմբակներում: Էկոլոգիական դաստիարակության և կրթության մեջ առանձնակի կարևորվում է բարոյական տեսանկյունը, որը իրենից ներկայացնում է պատշաճ վերաբերմունք բնության, շրջակա միջավայրի նկատմամբ:

Երեխաների էկոլոգիական կրթությունն իրականացվում է երեքփոխկապակցված գործընթացների՝ կրթության, դաստիարակության և զարգացման միջոցով, այն ուղղված է անձի բնապահպանական մշակույթի զարգացմանը, մարդկային փոխազդեցության և հոգևոր փորձի հարստացմանը՝ ապահովելով դրա գոյատևումը և զարգացումը [22, էջ 48-49]:

Դիտարկենք երեք փոխկապակցված գործընթացների էությունը:

1. **Էկոլոգիական կրթությունը ենթադրում է՝** փոխկապակցված բնական երևույթների, օրինաչափությունների, կենդանի ու անկենդան բնության միասնության, մարդու, հասարակության և բնության մասին ունեցած գիտելիքների ձևավորում. Էկոլոգիական հիմնախնդիրների լուծում, մտավոր, բնապահպանական, շրջակա միջավայրի գնահատման, բարելավման, կարողությունների և գործնական ունակությունների զարգացում, Էկոլոգիական արժեքային կողմնորոշումների ձևավորում: Այսինքն՝ Էկոլոգիական կրթությունն ենթադրում է կոլոգիական գիտակցության ձևավորում:

2. **Էկոլոգիական դաստիարակությունը ենթադրում է՝** Էկոլոգիական աշխարհայացքի, Էկոլոգիապես արդյունավետ վարքի, գործունեության պահանջմունքի, սովորույթի, բնական և սոցիալ-մշակութային միջավայրի, կյանքի, առողջության նկատմամբ պատշաճ վերաբերմունքի Էկոլոգիական խնդիրների և հարցերի մասին գեղագիտական, բարոյական, դատողություններ կատարելու կարողության ձևավորում, շրջակա միջավայրի պահպանության ակտիվ գործունեության ձգտում:

Այսինքն՝ մարդու մոտ բնության նկատմամբ պատշաճ վերաբերմունք կարելի է ձևավորել Էկոլոգիական կրթության և դաստիարակության միջոցով:

3.Էկոլոգիական զարգացումը ենթադրում է բնաճանաչողական, բնապահպանական, բնական պաշարների խնայողական օգտագործման վերաբերյալ գիտելիքների, կարողությունների, արժեհամակարգի քանակական և որակական դրական փոփոխություններ, որն արտահայտվում է, շրջակա միջավայրի պահպանման, գործնական աշխատանքներին անձամբ մասնակցելու ցանկությամբ:[11, էջ 31-33]

Կրտսեր դպրոցականների Էկոլոգիական կրթության և դաստիարակության գործընթացը կապված է նրանց տարիքային և անհատականառանձնահատկությունների հետ:

Ա.Օ.Թոփուզյաննիր <<Հումանիստական դաստիարակություն>> աշխատությունում նշում է՝ ուսումնադաստիարակչական գործընթացի գերագույն արժեք ու դեմքը երխան է:[13, էջ 122]

Ուստի կարևոր է ուսումնադաստիարակչական գործընթացը կազմակերպելայնպես, որ չվնասել երեխային:

Այսպիսով Էկոլոգիական դաստիարակությունն ուղղված է դպրոցականների մեջ բնության, շրջակա միջավայրի մասին հասկացությունների ձևավորմանը, գիտելիքների հարստացմանը, բնության հետ ներդաշնակվելու ձգտման որակների դաստիարակմանը, որն էլ իր հերթին հարստացնում և ապահովում է նրանց ընդհանուր դաստիարակության ողջ գործընթացը: Այն պետք է իրականացնել սկսած վաղ մանկական տարիքից՝ ընտանիքում, նախակրթական հաստատություններում, հանրակրթական դպրոցներում և արտադպրոցական հաստատություններում, մանկական կրթական-ժամանցային կենտրոններում:

1.2. ԷԿՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ և ՆՊԱՏԱԿՆԵՐԸ

Էկոլոգիական դաստիարակությունն անձի ձևավորման կարևորագույն բաղադրամասն է, որի հիման վրա անձը կրթվում և դաստիարակվում է շրջակա միջավայրի նկատմամբ ունեցած ճիշտ վերաբերմունքի պահանջներով:

Էկոկրթական խնդիրներին համալիր լուծում տալու նպատակով, նախկին խորհրդային պետություններից առաջինը Հայաստանն է ընդունել «Ազգաբնակչության էկոլոգիական կրթության և դաստիարակության մասին» ՀՀ օրենքը: 2009թ ՀՀ կառավարության թիվ 47 արձանագրային որոշմամբ հաստատվել է «Բնապահպանական կրթության, դաստիարակության և իրազեկման ամբողջական և միասնական ազգային համակարգի ստեղծման հայեցակարգը: Մեկ տարի անց հաստատվել է հայեցակարգից բխող միջոցառումների ծրագիր, որի շրջանակներում կրթության ոլորտի լիազոր մարմնի՝ կրթության և գիտության նախարարության հետ իրականացվել են մի շարք միջոցառումներ: ՀՀ կառավարության 2017թ գործունեության միջոցառումների ծրագրի և գերակա խնդիրների մեջ ՀՀ բնապահպանության նախարարության նախաձեռնությամբ ընդգրկվել է Էկոլոգիական կրթության և դաստիարակության զարգացման ռազմավարության մշակման հարցը: ՀՀ օրենքը 2009թ նոյեմբերի 12-ին ՀՀ կառավարության արձանագրային որոշմամբ հավանության է արժանացել ՀՀ – ում բնապահպանական կրթության, դաստիարակության և իրազեկման

ամբողջական և միասնական ազգային համակարգի ստեղծման հայեցակարգը»:

2009թ հունիսի 10-ին ընդունված «Հանրակրթության մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածը հանրակրթության սկզբունքների թվում սահմանում է նաև աշակերտների մոտ բնապահպանական աշխարհայացքի ձևավորում: Բնապահպանական կրթության վերաբերյալ պահանջները տարածվում են նաև ֆիզիկական, մտավոր, և հոգեկան զարգացվածության թերություններ ունեցող անձանց համար կազմակերպվող հանրակրթության վրա: ՀՀ կրթության և գիտության նախարարությունն աշակերտների շրջանում էկոլոգիական կրթության կազմակերպման և այդ բնագավառում նրանց գիտելիքների և իրազեկվածության բարձրացման նպատակով հանրակրթության ոլորտում իրականացվում է մի շարք ծրագրեր, որոնցից կարևոր է համարվում՝ հանրակրթական տարրական դպրոցում (1-6 – րդ դասարաններ) էկոլոգիական կրթության և դաստիարակության կազմակերպումը, որը իրականացվում է մեծ մասամբ «Ես և շրջակա» աշխարհը և «Բնագիտություն» դասընթացի միջոցով [11, էջ 17-18]:

Էկոլոգական դաստիարակությունն ունի փուլային բնույթ՝

Էկոլոգիական պատկերների և հասկացությունների ձևավորում:

Մարդակենտրոն էկոլոգիական գիտակցությունից անցումը էկոկենտրոնգիտակցության:

Էկոլոգիական գործունեության իրականացում:

Բնության մեջ և շրջապատում անվտանգ վարքգծի ձևավորում:

Էկոլոգիական մշակույթի ձևավորում:

Ըստ Ի.Ս Սուրավեգինայի և Վ.Ս Սենկևիչի էկոլոգիական դաստիարակության համար պետք է որոշել երեք խնդիր՝

1. Կրտսեր դպրոցականների գիտակցությանը հասցնել, որ բնության մեջ ամեն ինչ փոխկապակցված է:
2. Դպրոցականներին օգնել հասկանալու, թե ինչի համար մարդը պիտի իմանա, հասկանա բնության և մարդու կապը, այսինքն՝ իր գործունեությանը նթացքում չխախտի դա, որովհետև այդ կապերի խախտումը կարող է առաջ բերել մարդու և բնության համար անդառնալի հետևանքներ:

3. Երեխաներին օգնել կազմակերպել իր վարքն բնության և շրջակա միջավայրի մեջ՝ իրենց ստացած գիտելիքների հիման վրա [21, էջ 127]:

Միջին դասարաններում էկոլոգիական կրթության խնդիրներն են՝

- Դպրոցականների էկոլոգիական գիտակցության և կուլտուրայի ձևավորում:
- Բնության և հասարակության փոխազդեցության մասին եղած բնագիտական, աշխարհագրիտական, հասարակական, տեխնիկական, բարոյաիրավական հասկացությունների յուրացում:
- Բնության հետ շփվելու պահանջմունքի ձևավորում և գեղագիտական պահանջմունքի բավարարում:
- Բնապահպանական, բնաճանաչողական ընդունակությունների զարգացում՝ պարտքի և պատասխանատվության, խղճի զգացմունքների ձևավորում:
- Դպրոցականների մոտ էկոլոգիական հարցերի վերաբերյալ անհրաժեշտ ունակությունների և հմտությունների մշակում և այլն:

Դպրոցականների էկոլոգիական դաստիարակության առաջին պայմանը ուսուցչի մեթոդական պատրաստվածությունն է: Ուսուցման գործընթացում սովորողների կողմից բնության մասին տեսական գիտելիքները յուրացնելը բավական չեն, այն պետք է համակցել գործնականի հետ՝ ակտիվ մասնակցություն ցուցաբերելով բնության պահպանմանը և բարեկարգմանը:

Դպրոցականների էկոլոգիական կրթության և դաստիարակության հիմնական նպատակը նրանց մոտ էկոլոգիական գիտակցություն ձևավորելն է, սովորողների անհատական և սոցիալական զարգացման համար անհրաժեշտ պայմանների ապահովումը, շրջակա միջավայրի վիճակի նկատմամբ անձնական պատասխանատվության զգացումի դաստիարակումը:

Էկոլոգիական դաստիարակության ռազմավարական նպատակը էկոլոգիապես կրթված ու դաստիարակված անձի ձևավորումն է, որն օժտված է էկոլոգիական

գիտակցությամբ, էկոլոգիական մտածողությամբ և աշխարհայացքով, էկոլոգիական մշակույթով և վարքով, էկոլոգիական արժեքային կողմնորոշումների համակարգով և պատասխանատվության զգացումով:

Էկոլոգիական կրթության նպատակն է «շրջակա միջավայրի նկատմամբ ձևավորել պատասխանատու վերաբերմունք, որը կառուցված է բնապահպանական իրավության հիման վրա» [20, էջ 125]: Ժամանակակից էկոլոգիան համարվում է կիրառական համալիր գիտություն: Էկոլոգիական դաստիարակությունը ենթադրում է էկոլոգիական գիտելիքների կուռ համակարգի յուրացում, էկոլոգիական արժեքների փոխանցում սովորողների էկոկոնկրետ գիտակցության և վարքագծի ձևավորում: Էկոլոգիական դաստիարակության հիմքում ընկած է էկոլոգիական հասկացությունների, գիտելիքների, արժեքների, պրակտիկ փորձի յուրացումը: Էկոլոգիական կրթությունը որպես սովորողի էկոլոգիական դաստիարակության հիմնական միջոց, նպաստում է տարրական դպրոցում սովորող աշակերտի բնաճանաչողական ընդունակությունների զարգացմանը, բնության նկատմամբ վերաբերմունքի ձևավորմանը: Էկոլոգիական կրթության և դաստիարակության արդյունավետ կազմակերպման համար առավել արդյունավետ և կիրառական են հետևյալ մեթոդները՝ զրույց, բանավեճ, պատմում, ինտերակտիվ քննարկումներ, ինքնուրույն աշխատանքներ, էկոլոգիական ուղղվածության առաջադրանքներ, էկոլոգիական իրավիճակների մոդելավորումներ, դերային խաղեր, ուսումնասիտագոտական նախագծեր: Գործնականորեն օգտակար, արդյունավետ են ցուցադրական մեթոդները, ինչպես նաև վեր տեխնոլոգիաների նպատակային կիրառումը:

Էկոլոգիական դաստիարակության առավել արդյունավետ մեթոդ է բանավեճը: Բանավեճի թեմայի ընտրության ժամանակ հաշվի է առնվում կրտսեր դպրոցականի էկոլոգիական գիտելիքների յուրացվածության մակարդակը, ակտիվությունը, դրդապատճառների ձևավորվածությունը: Բանավեճի հիմնական նպատակը նպասել սովորողների ինքնուրույնության, ճանաչողական հետաքրքրությունների, և էկոլոգիապես անվտանգ պրակտիկ գործունեության խթանմանը: Էկոլոգիական բովանդակությամբ խաղի

պլանավորումը ենթադրում է՝ որոշակի իրավիճակում բնապահպանական և բնօգտագործման փորձի յուրացումը: Խաղը ընդգրկում է մի քանի փուլեր՝ նպատակադրում, պլանավորում, իրականացում արդյունքների վերլուծություն: Խաղը ուղղված է էկոլոգիական տարբեր խնդիրների քննարկմանը՝ փոխներգործության ու երկխոսության պայմաններում: Էկոլոգիական խաղը նպաստում է էկոլոգիական գիտելիքների ամրապնդմանը և ձևավորմանը, էկոլոգիական, ազգային, մշակութային արժեքների ինտեգրմանը: Էկոլոգիական կրթության և դաստիարակության ընթացքում ուսուցիչը պետք է հասկանա տվյալ իրադրության ժամանակ մեթոդների արդյունավետ համադրման անհրաժեշտությունը: Էկոլոգիական բովանդակությամբ նյութերի յուրացման համար նպատակահարմար է կիրառել ուսուցման տարբեր մեթոդների համատեղում, որի նպատակը խմբային քննարկումների, դերային խաղերի, միջոցով հասնել հաղորդվող նյութի հիմքային ընկալմանը, գիտելիքների ձևավորմանը, կարողությունների և հմտությունների զարգացմանը կիրառելով աշակերտակենտրոն ուսուցում:

Էկոլոգիական կրթության և դաստիարակության արդյունավետ կազմակերպելու և իրականացնելու համար էական կարևորություն ունեն մեթոդաբանական հետևյալ պահանջները.

- Ուսումնական գործունեության իրականացման մեջ առանձնացնել գլխավոր օղակը:
- Ընդհանրացնել այդ գործընթացի խնդիրներն ու բովանդակությունը, սպասվող արդյունքները:

Կրտսեր դպրոցականների էկոլոգիական կրթության և դաստիարակության ընթացքում կիրառվող մեթոդների հիմնական նպատակն է սովորողներին սկզբնական պատկերացումներ տալ աշխարհի ամբողջական գիտական պատկերների մասին, ցույց տալ մարդու կենսագործունեության անմիջական կապը շրջակա միջավայրի հետ, զարգացնել շրջապատող աշխարհը հուզականորեն ընկալելու կարողությունը, ձևավորել էկոլոգիական մշակույթը: Պատահական չէ, որ մեծ մանկավարժ Վ.Ա.Սուխոմլինսկին նշում է.

«Յուրաքանչյուր մարդ մանուկ հասակում պետք է անցնի հուզական դպրոց՝ բարի զգացմունքների դաստիարակության դպրոց՝ ծնված շրջապատող աշխարհի գեղեցկության համար կատարած աշխատանքում, հոգատարության անհանգստության մեջ» [14, էջ 11]: Տարատեսակ մեթոդների կիրառումը էկոլոգիական դաստիարակության և կրթության գործընթացում կարող է տեսանելի արդյունք տալ եթե ապահովեն հետևյալ պահանջները՝

- ❖ դպրոցականների էկոլոգիական գործունեության գնահատման օբյեկտիվությունը,
- ❖ համակարգվածությունը,
- ❖ դաստիարակչական և ուսուցողական ուղղվածությունը,
- ❖ ուսուցման տեխնոլոգիայի մասնաբաժնի մեծացումը, որը ենթադրում է կրտսեր դպրոցականների՝ էկոլոգիական ուղղվածությամբ ինքնուրույն աշխատանքների իրականացում [3 էջ 180]:

1.3. ԷԿՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱՆԵՐԸ

21-րդ դարի կրթական համակարգում անհրաժեշտություն է դարձել նորարարական տեխնոլոգիաների ներդրումը: Ներկայումս կարևորվում է կրթական համակարգի բոլոր մակարդակներում՝ էկոլոգիական կրթության իրականացումը նոր ձևերով: Էկոլոգիական կրթությունը և դաստիարակությունը ավելի արդյունավետ կիրականանա, եթե այն ունենան ինտեգրված մոտեցում, և ոչ թե առարկայական մեկուսացում: Էկոլոգիական գիտելիքների պրակտիկ կիրառման խնդիրը բավականին բարդ է:

Տեսական նյութի յուրացման համար խիստ կարևորվում է ուսուցման մեթոդների միջոցների ձևերի և տեխնոլոգիաների արդյունավետ համադրումը:

Ըստ Դ.Բ. Էլկոնինի և Վ.Վ. Դավիդովի կողմից հեղինակված զարգացնող ուսուցման տեխնոլոգիայի՝ կարևոր են այն տեսական գիտելիքները, որոնք դուս են հուզական պատկերացումների սահմաններից և հենվում են մտածական գործընթացների զարգացման վրա և ավելի վերացական են:

Դ.Բ. Էլկոնինի, Վ.Վ. Դավիդովի զարգացնող ուսուցման տեխնոլոգիայում սովորողների տեսական մտածողության զարգացման գործընթացի վերաբերյալ ներկայացված են որոշակի դրույթներ՝

- բովանդակային վերլուծություն՝ բնական օբյեկտներին, երևույթներին
- բնորոշ ընդհանուր հատկանիշների բացահայտում՝ ժառանգականության մակարդակում,
- բովանդակային վերացարկում՝ տվյալ ուսումնական նյութում ելակետային
- համարվող ընդհանուրի առանձնացում արտահայտված նշանների, խորհրդանիշների ձևով,
- բովանդակային ընդհանրացում՝ ամբողջի վերլուծություն՝ բացահայտելու
- համար նրա ներքին միասնությունը, ծագման ընդհանրությունը,
- Վերացականից կոնկրետի անցումը՝ բովանդակային ընդհանրացման շնորհիվ:

Տարրական դպրոցում էկոլոգիական կրթության և դաստիարակության իրականացման ընթացքում «բնագիտություն» ուսումնական առարկայի դասավանդման ընթացքում կարելի է նախաձեռնել և իրականացնել հետևյալ նախագծերը՝

Տարրական դպրոցում էկոլոգիական կրթության և դաստիարակության իրականացման ընթացքում «Բնագիտություն » ուսումնական առարկայի դասավանդման ընթացքում կարելի է նախաձեռնել և իրականացնել հետևյալ նախագծերը՝

- Խաղային նախագծեր՝ կենդանիներին, բույսերին նվիրված զանազան
- խաղեր, որոնց հիմքում պիտի լինեն բնաճանաչողական նշանակությունը և նպաստում են խմբային աշխատանքների զարգացմանը:
- Էքսկուրսիոն նախագծեր, որոնք գործածական են «մարդ-բնություն-հասարակություն» համակարգում արտացոլվող հիմնախնդիրների ուսումնասիրման պարագայում՝ «Մենք և տիեզերքը», «Մեր այգում աշուն է», «Հայրենի բնաշխարհի գանձերը» և այլն :
- Պատմողական նախագիծ՝ ուսուցանվող նյութի մասին որևէ հավելյալ ինֆորմացիայի ներկայացում գրավոր, բանավոր, բեմականացում, հեքիաթներ, պատմվածքներ և այլն:
- Կառուցողական նախագծեր՝ արդյունավետ առարկաների՝ թռչնի բների կառուցում, չորացած տրերններով և ծաղիկներով աշնանային կոմպոզիցիաների պատրաստում: Օգտակար գործունեություն՝ շաբաթօրյակների կազմակերպում, կանաչապատում և այլն:

Միջին դասարաններում էկոլոգիական կրթության և դաստիարակության կազմակերպման գործընթացում նախագծային ուսուցման տեխնոլոգիան ունի իր կարևոր տեղը և այն նպաստում է դպրոցականների ճանաչողական ակտիվության խթանմանը, ստեղծագործական և որոնողական կարողությունների զարգացմանը:

ԳԼՈՒԽ 2

ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

2.1 Հետազոտական աշխատանքի կազմակերպումը և ստացված

արդյունքների վերլուծությունն ու ամփոփումը

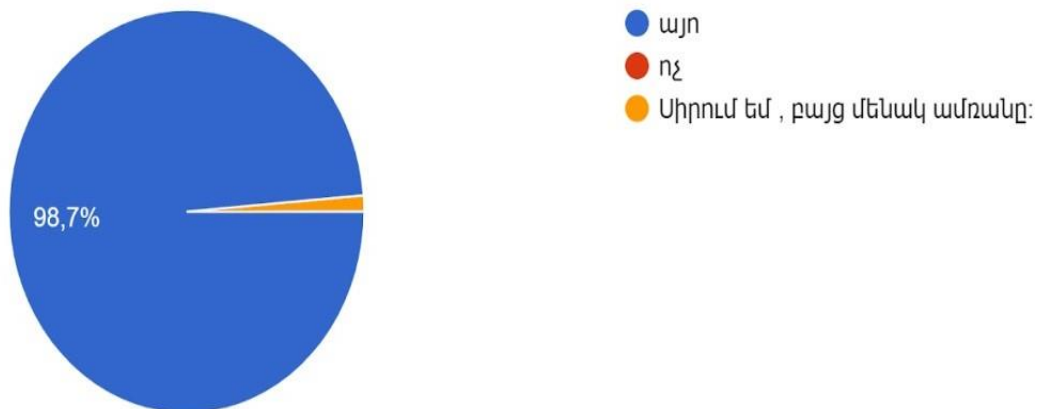
Որպեսզի լուծենք մեր առջև դրված խնդիրները ու նպատակները՝ նախ և առաջ հարցաթերթիկի միջոցով պարզել ենք, թե դպրոցականները բնապահպանական ի՞նչ գիտելիքների, կարողությունների և հմտությունների են տիրապետում, այնուհետև հարցաթերթիկի միջոցով պարզել ենք, թե տարբեր դպրոցների տարրական և միջին դասարաններում դասավանդող ուսուցիչները էկոլոգիական դաստիարակության գործընթացը կազմակերպելու ընթացքում ինչ խնդիրներն են բախվում:

Միջին դպրոցականների շրջանում իրականացրած հարցաթերթիկների հարցաշարը ուղղված է նրանց էկոլոգիական և բնապահպանական գիտելիքների, կարողությունների և հմտությունների բացահայտմանը:

Հարցաշարը կազմված է 7 հարցից:

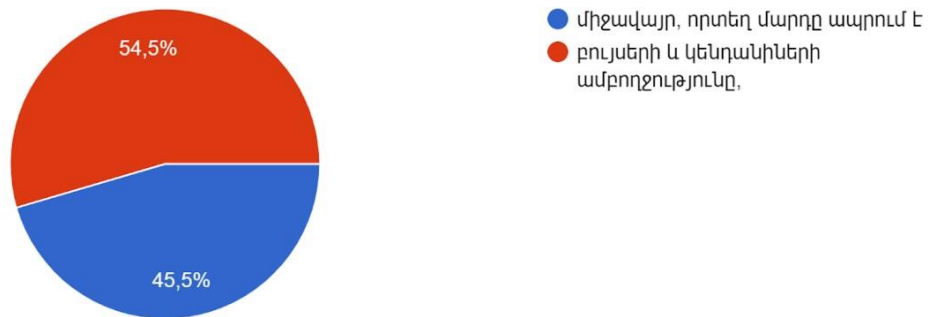
1. Սիրում՞ եք բնությունը:

77 պատասխան

Մի րո՞ւմ եք բնությունը հարցին հարցմանը մասնակցած 77 աշակերտների ճնշող մեծամասնությունը պատասխանել է <<Այո>>, ինչը փաստում է, որ դպրոցականների մոտ իրենց շրջապատող միջավայրի նկատմամբ սերը և հոգատարությունը մեծ է: Նրանք արտահայտված դրական վերաբերմուք ունեն շրջակա միջավայրի նկատմամբ, ինչը գոհացնող հանգամանք է:

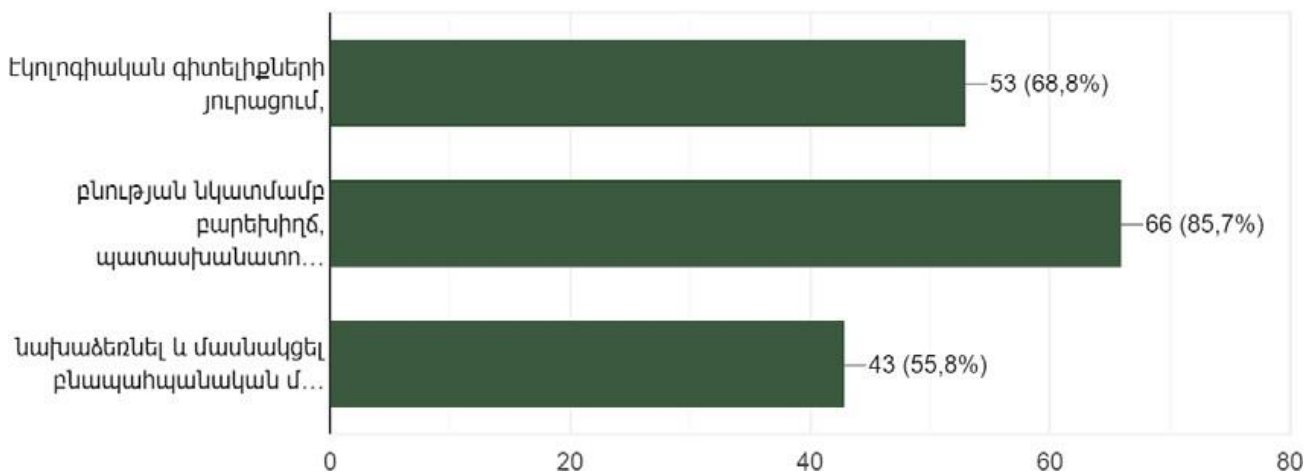
2.Ի՞նչ եք հասկանում բնությունն ասելով.
77 պատասխան

Ի՞նչ եք հասկանում բնությունն ասելով հարցին տրված պատասխանները փաստում են. կրտսեր դպրոցականները, գիտեն բնությունը մարդուն շրջապատող միջավայրն է, բույսերի ու կենդանիների ամբողջությունը:Պատասխանները գոհացնող է:

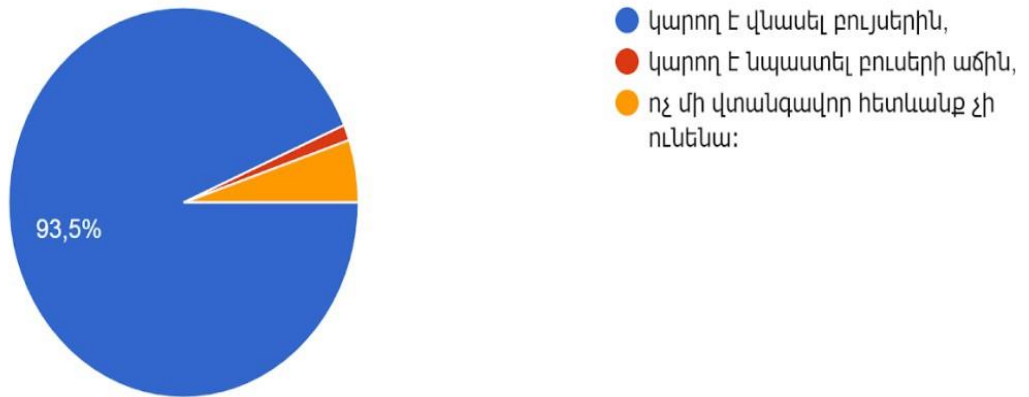
3. Բնությունը պահպանելու համար անհրաժեշտ է

77 պատասխան

Հարցմանը մասնակցած աշակերտների պատասխանները ցույց տվեցին, որ նրանք գիտեն, թե ինչպես պետք է բնությունը պահպանել, ծանոթ են բնապահպանական միջոցառումներին և ծրագրերին, ինչը մեզ շատ ուրախացրեց:

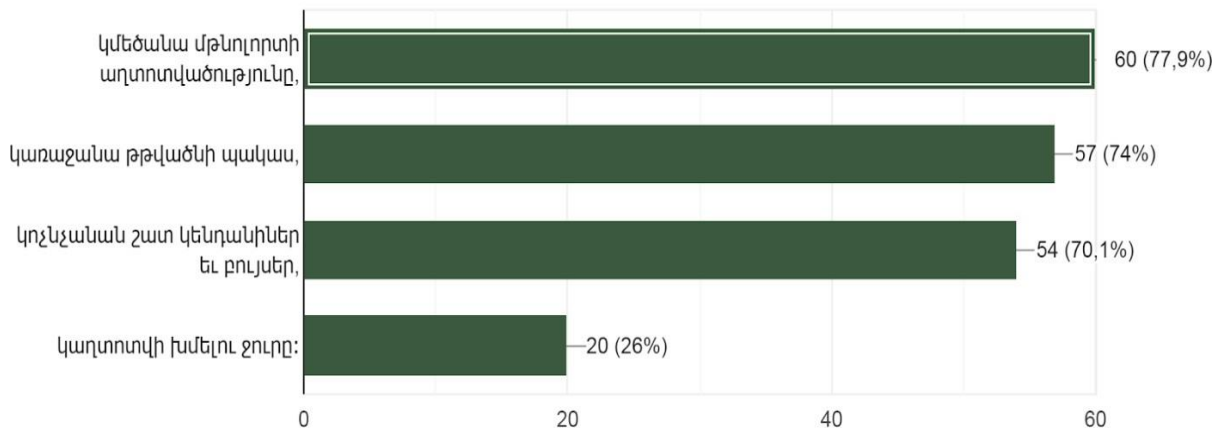
4. Մեքենաների ծովից ինչպիսի՞ ազդեցություն կարող է ունենալ բույսերի վրա:
77 պատասխան

Աշակերտների մեծ մասը տեղյակ է, որ մեքենաների ծովից բացասական ազդեցություն է ունենում բույսերի աճի և զարգացման վրա, սակայն հարցմանը մասնակցած աշակերտների 5% պատասխանել է, որ մեքենաների ծովից ոչ մի վտանգավոր հետևանք չի ունենա բույսերի աճի վրա, այս հանգամանքը անհագստանալու առիթ է տալիս:

5. Ի՞նչ եք կարծում, զանգվածային ծառահատումները, ինչպիսի հետևանքներ կարող են ունենալ.

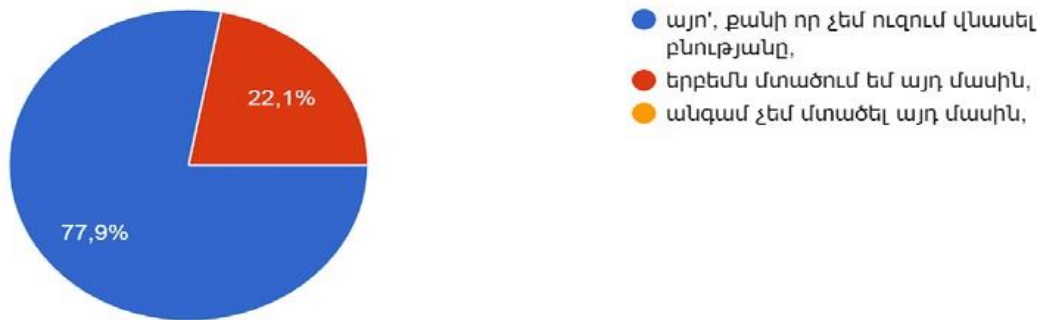
77 պատասխան

Հարցմանը մասնակցած աշակերտների պատասխանները, ցույց են տալիս, որ երեխաների մեծ մասը գիտի ինչպիսի բացասական հետևանքներ և ազդեցություններ կարող են ունենալ զանգվածային ծառահատումները բնությանն շրջակա միջավայրի վրա:

6. Թուղթը խնայողաբա՞ր եք օգտագործում.

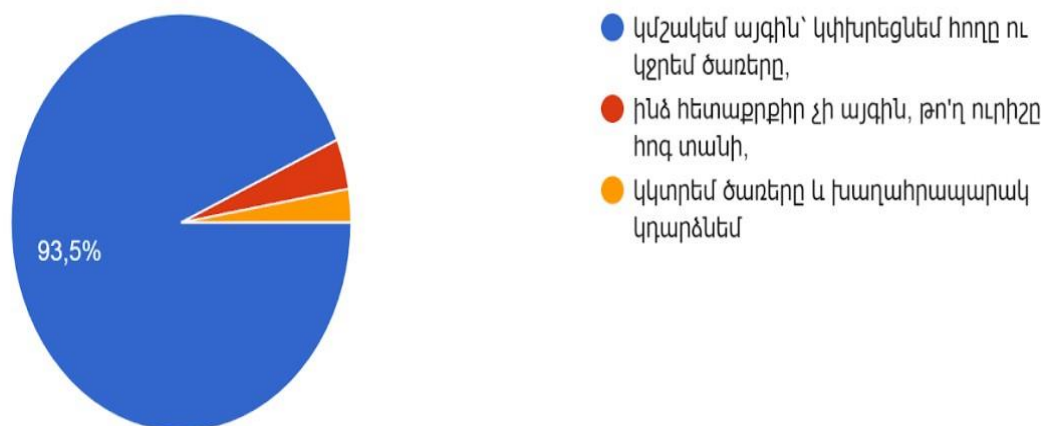
77 պատասխան

Հատկապես գոհացնող է այն հանգամանքը, որ աշակերտների գերակշռող մասը դրական պատասխան է տվել, սակայն մտահոգիչ է, որ կան երեխաներ ովքեր այս մասին մտածում են, բայց իրենց վարքագծում ուշադրություն չեն դարձնում այդ հանգամանքին:

7. Եթե ձեր խնամքի տակ լինի փոքրիկ, կանաչապատ տարածք՝ այգի, ինչպե՞ս կվարվեք.

77 պատասխան

Մեր տրված հարցին. եթե ձեր խնամքի տակ լինի փոքրիկ, կանաչապատ տարածք՝ այգի, ինչպե՞ս կվարվեք. Հարցմանը մասնացած երեխաների ճնշող մեծամասնության պատասխանը թույլ է տալիս ենթադրել, որ նրանք դրական և հոգատար վերաբերունք ունեն բնության նկատմամբ, քաջ գիտակցում են, որ բնությանն անհրաժեշտ է սեր և հոգատարություն, սակայն հարցմանը մասնակցածների 2,6% (2 հոգի) պատասխանել էր որ կկտրի ծառերը և իր համար խաղահրապարակ կդարձնի սա անհանգստացնող հանգամանք է, կարծում ենք, որոշակի պրակտիկ գործունեությունը բնության գրկում, կնպաստի էկոլոգիական գիտակցության բարձրացմանը և բնության նկատմամբ սպառողական վերաբերմունքի նվազեցմանը :

Այսպիսով՝ հարցմանը մասնակցել են 77 աշակերտ տարրական դասարանների (5-րդ, 6-րդ): Հարցաթերթիկը կազմվել էր այնպես, որ սովորողները հնարավորություն ունենային ներկայացնելու նաև իրենց տեսակետը: Ընդհանրացնելով հարցումների արդյունքները եկանք հետևյալ եզրակացության. տվյալներից երևում է, որ կրտսեր դպրոցականների մոտ իրենց շրջապատող միջավայրի մասին գիտելիքների մակարդակը համեմատաբար բարձր է, նրանք ունեն արտահայտված դրական վերաբերմունք շրջակա միջավայրի՝ բնության նկատմամբ, նրանք իրենց համարում են բնության մի մասնիկը և իրենց գործունեության ընթացքում փորձում են չվնասել բնությանը:

Հարցումներից ստացված տվյալները գոհացնող են, սակայն միաժամանակերևաց, որ երեխաների էկոլոգիական դաստիարակության գործընթացում անելիքներ դեռևս շատ կան:

Հետազոտական աշխատանքների ընթացքում իրականացրել ենք հարցումներ տարրական դասարաններում դասավանդող ուսուցիչների շրջանակներում: Մեր նպատակն էր պարզել, թե ի՞նչ դժվարությունների են հանդիպել էկոլոգիական դաստիարակության, էկոլոգիական գիտակցության ձևավորման գործընթացում նրանք:

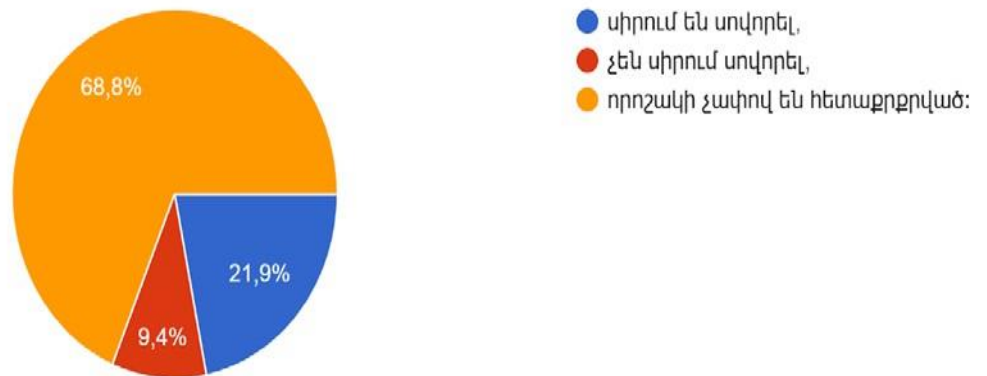
Հարցումներից ստացված տվյալները գոհացնող են, սակայն միաժամանակերևաց, որ երեխաների էկոլոգիական դաստիարակության գործընթացում անելիքներ դեռևս շատ կան:

Հետազոտական աշխատանքների ընթացքում իրականացրել ենք հարցումներ տարրական դասարաններում դասավանդող ուսուցիչների շրջանակներում: Մեր նպատակն էր պարզել, թե ի՞նչ դժվարությունների են հանդիպել էկոլոգիական դաստիարակության, էկոլոգիական գիտակցության ձևավորման գործընթացում նրանք:

Հարցումներին մասնակցել են տարրական դասարաններում դասավանդող 32 ուսուցիչ: Ներկայացնում ենք հարցաթերթիկների վերլուծությունը.

1. Ինչպիսի՞ն է այսօր սովորողների վերաբերմունքը դասավանդվող առարկաների և, առհասարակ, ուսուցման գործընթացի նկատմամբ.

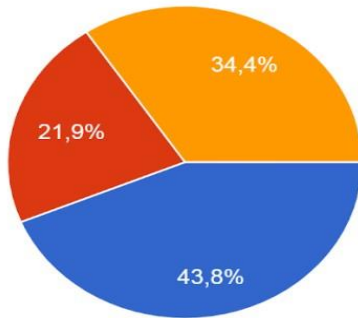
32 պատասխան

Տրված հարցին ուսուցիչների ճնշող մեծամասնությունը պատասխանել է, որ սովորողները մասնակի հետաքրքրություն են ցուցաբերում ուսումնական գործընթացի նկատմամբ, ինչը տխրեցնող հանգամանք է:

2. Ինչպե՞ս են վերաբերվում սովորողները բնությանը.

32 պատասխան

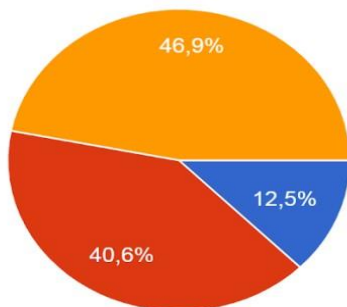
- արտահայտված դրական վերաբերմունք ունեն շրջակա միջավայրի նկատմամբ,
- արտահայտված սպառողական վերաբերմունք ունեն շրջակա միջավայրի նկատմամբ,
- անտարբեր են:

Հարցման արդյունքում պարզ դարձավ, որ սովորողները դրական վերաբերմունք ունեն բնության նկատմամբ, սակայն չափազանց տխրեցնող է այն հանգամանքը, որ հարցաթերթիկի տրված պատասխաններում գերակշռում էր նաև արտահայտված սպառողական վերաբերմունքը և անտարբերությունը շրջակա միջավայրի նկատմամբ, կարծում ենք սա անհանգստացնող է և անհրաժեշտ է գտնել պատճառները:

Հարցման արդյունքում հավաքագրած տվյալները ցույց են տալիս, որ կրտսեր

3. Սովորողների Էկոլոգիական գիտակցության մակարդակը պայմանավորված է.

32 պատասխան

- կրթական չափորոշիչներով,
- ծնողների Էկոլոգիական գրագիտության մակարդակով,
- դպրոցում ստացած գիտելիքներով:

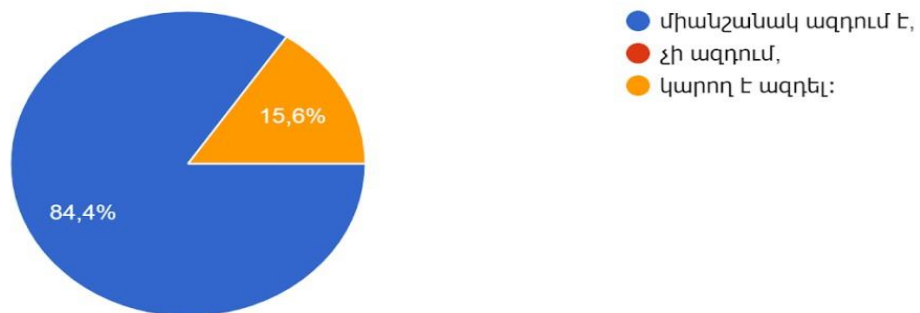
դպրոցականների Էկոլոգիական գիտակցության ձևավորման գործընթացում կարևոր դեր ունեն դպրոցում ստացած գիտելիքները և իհարկե ծնողների համագործակցությունը: Կարող ենք ենթադրել, որ եթե այս երկու գործոնները փոխկապակցված կերպով աշխատեն, ապա կբարձրանա սովորողների Էկոլոգիական գիտակցության մակարդակը:

4. Սովորողների մոտ Էկոլոգիական գիտակցության ձևավորման համար կարևորում եք.
32 պատասխան

Հարցմանը մասնակցած ուսուցիչների մեծ մասը կարևորում է պրակտիկ Էկոլոգիական դաստիարակությունը, և փաստում է, որ Էկոլոգիական գիտակցության ձևավորման հիմքը հենց պրակտիկ գործունեությունն է: Կարծում ենք, որ դպրոցները որոնք չունեն հնարավորություններ, միջոցներ, սովորողների պրակտիկ Էկոլոգիական գործունեությունը կազմակերպելու համար, պետք է փորձեն միջոցներ գտնել այդ բացը լրացնելու ուղղությամբ՝ կազմակերպել շաբաթօրյակներ, արշավներ բնության գիրկ, արտադպրոցական միջոցառումներ, էքսկուրսիաներ և այլն:

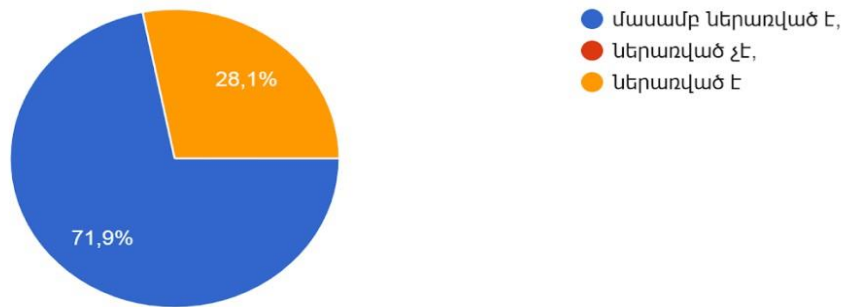
5. Հասարակության անտարբերությունն Էկոլոգիական խնդիրների նկատմամբ ազդու՞մ է արդյոք սովորողների Էկոլոգիական գիտակցության վրա.
32 պատասխան

Տարրական տասարաններում դասավանդող ուսուցիչների մեծ մասը նշեց, որ հասարակության անտարբերությունը բացասական կերպով է անդրադառնում սովորողների Էկոլոգիական դաստիարակության վրա:

6. Ըստ Ձեզ՝ որքանով է տարրական դպրոցում դասավանդող առարկաների շրջանակներում ներառված էկոլոգիական դասատիարակության բաղադրիչը.

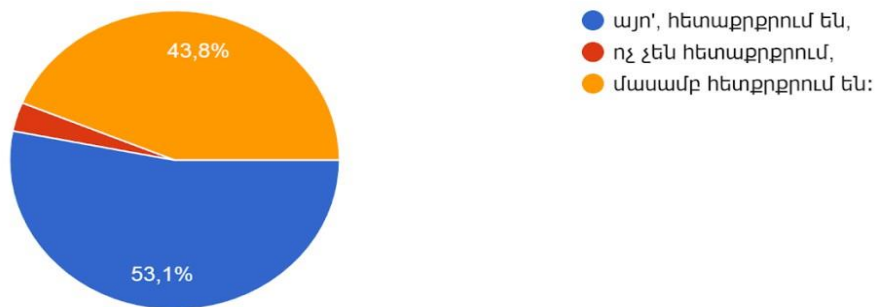
32 պատասխան

Հարցմանը մասնակցած տարրական դասարաններում դասավանդող բոլոր ուսուցիչները փաստում են, որ էկոլոգիական դաստիարակությունն առաջնահերթություն է, և դասավանդող առարկաների շրջանակում մասամբ է ներառված այդ բաղադրիչը:

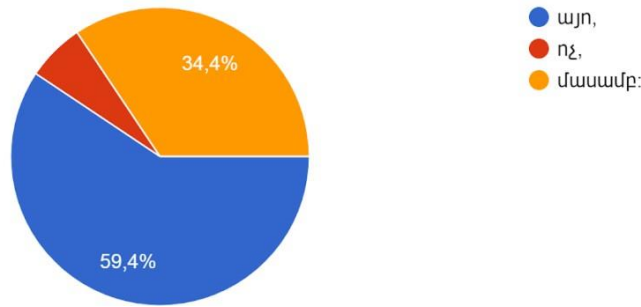
7. Հետաքրքրում են սովորողներին այնպիսի առարկաները, որոնք դիտարկում են «մարդ – բնություն հարաբերությունները».

32 պատասխան

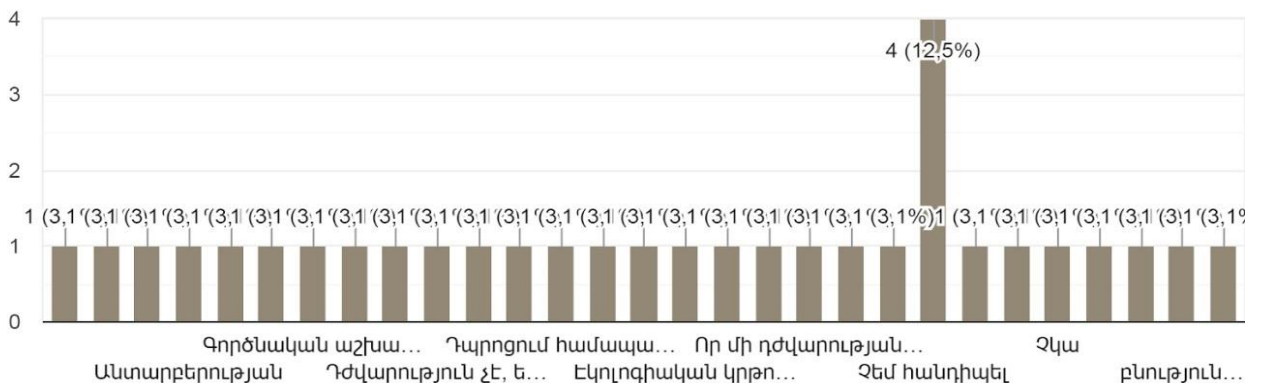
Հարցման արդյունքում պարզեցինք, որ սովորողների հետաքրքրվածությունը բավականին բարձր է այնպիսի առարկաների նկատմամբ, որոնք դիտարկում են «մարդ – բնություն» փոխհարաբերությունները, անշուշտ այս հանգամանքը դրական ազդեցություն կունենա կրտսեր դպրոցականների էկոլոգիական դաստիարակության վրա:

8.Նպաստում են, արդյո՞ք, խաղերը բնության, շրջապատող միջավայրի նկատմամբ հետաքրքրասիրության, պատասխանատվության ձևավորմանը.
32 պատասխան

Հարցման պատասխանների արդյունքում արված վերլուծությունից հետո պարզ դարձավ, որ խաղը իր ուրույն դերը ունի կրտսեր դպրոցականների էկոլոգիական դաստիարակության գործընթացում, ուսուցիչների մեծ մասը կարևորում և կիրառում է խաղային տեխնոլոգիան՝ էկոլոգիական դաստիարակության գործընթացում, սակայն վատ է, որ կան ուսուցիչներ ովքեր չեն ընկալում, որ այս տեխնոլոգիան արդյունավետ է՝ հաշվի առնելով կրտսեր դպրոցականների տարիքային առանձնահատկությունները:

9.Ի՞նչ դժվարությունների եք դուք հանդիպել էկոլոգիական դաստիարակության, էկոլոգիական գիտակցության ձևավորման գործընթացում:
32 պատասխան

Ուսուցիչները տվել էին հետևյալ պատասխանները.

- Անհրաժեշտ են կրթական համակարգային և ծրագրային փոփոխություններ էկոլոգիական կրթությունն արդյունավետ դարձնելու համար:
- Անտարբերություն ծնողների կողմից:
Կա համագործակցային պակաս դպրոց ընտանիքհարաբերություններում:

- Դպրոցում բացակայում են համապատասխան պայմանները գործնական աշխատանքներ իրականացնելու համար: Մասնավորապես՝ պրակտիկ էկոլոգիական գործունեություն իրականացնելու համար դպրոցամերձ հողամասը բացակայում է:
- Քիչ են ուսումնական գրականությունը և դիդակտիկ նյութերը սովորողների տարբեր տարիքային խմբերի համար:
- Ինտեգրված ուսումնական բովանդակության ձևաչափերին համապատասխան քիչ են էկոլոգիական կրթության գծով մասնագիտական զարգացման վերապատրաստման դասընթացների ծրագրերը:
- Էկոլոգիական կրթության իրականացման համար անհրաժեշտ ուսումնամեթոդական գրականությունը բավարար չէ ուսուցիչներին:

Հարցաթերթիկային հարցումների արդյունքները թույլ են տալիս եզրակացնել, որ դպրոցում դասավանդվող առարկաների շրջանակներում քիչ է ներառված էկոլոգիական դասատիարակության բաղադրիչը, բացակայում են անհրաժեշտ պայմանները, դպրոցամերձ հողամասը, որի պատճառով չեն կարողանում կազմակերպել պրակտիկ էկոլոգիական գործունեություն: Առկա է նաև համագործակցության պակաս ուսուցիչ — ծնող, ծնող - երեխա հարաբերություններում:

Հետազոտական աշխատանքների ընթացքում կազմակերպեցինք արտադասարանական միջոցառում, որի առաջնային նպատակն էր կրտսեր դպրոցականների մոտ ձևավորել և ամրապնդել բնության՝ որպես եզակի արժեքի ընկալումը և նրա նկատմամբ, հոգատար ու պատասխանատու վերաբերմունքի ձևավորումը:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Մեր կատարած դիտարկումների արդյունքում եկանք հետևյալ եզրահանգմանը.

1. Մեր հետազոտության արդյունքում պարզ դարձավ, որ դպրոցում ավելի արդյունավետ է սովորողների բնապահպանական վարքագծի ձևավորումը: Այդ տարիքում աշակերտներն առավել հետաքրքրված են որոշ էկոլոգիական իրավիճակներով, մասամբ կարող են գիտակցել այն վտագները, որոնք առաջանում են բնության նկատմամբ անփույթ, անպատասխանատու վերաբերմունքի արդյունքում:
2. Մեր դիտարկումները փաստում են, որ բնապահպանական միջոցառումները մեծ ներուժ ունեն կրտսեր դպրոցականների աշխարհաճանաչողության ձևավորման գործում: Դրանց իրականացումը նպաստում է բնապահպանական կարողությունների, բնության նկատմամբ արժեքային վերաբերմունքի զարգացմանը: Այդ պատճառով պետք է ավելի հետաքրքիր և էկոլոգիաորոշված դարձնել ուսումնական գործընթացը և շարունակ առաջադրել նոր մեթոդական մոտեցումներ:
3. Կատարելով հետազոտություններ աշակերտների, ուսուցիչների շրջանում՝ եկանք այն եզրակացության, որ աշակերտները սիրով և հոգատարությամբ են լցված բնության նկատմամբ, գիտեն իրենց դերը բնության պահպանության հարցում, իսկ ուսուցիչները պատաստակամ՝ փոխանցելու այն համապատասխան գիտելիքները, որոնք կխթանեն կրտսեր դպրոցականների բնապահպանական վարքագծի ձևավորմանը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Աղուզումյանց Գ., Մանկավարժական գծապատկերների աղյուսակ, Երևան, Հեղինակային հրատարակություն 2018թ., էջ 96:
2. Ամիրջանյան Յու., Սահակյան Ա., Մանկավարժություն, Երևան, Մանկավարժ, 2005թ., 454 էջ:
3. Աջամոլյան Ա. Գ., Էկոլոգիական հանրակրթության հիմնախնդիրները, Երևան ԵՊՀ, հրատարակչություն 2004 թ., 112 էջ:
4. Ասատրյան Լ.Թ, Էկոլոգիական կրթության կառավարման հիմունքներ, Երևան, Արտագերս 2009թ., 335 էջ:
5. Ասատրյան Լ.Թ Կարապետյան Ն.Զ., Ես և շրջակա աշխարհը ինտեգրված դասընթացի դասավանդման մեթոդիկա, Երևան Արտագերս 2016թ, 224 էջ:
6. Ասատրյան Լ.Թ, Սարգսյան Փ.Ա., Նախադպրոցական և կրտսեր դպրոցական տարիքի Էկոլոգիական կրթությունն ու դաստիարակությունը
7. <<Զանգակ 97>>, հրատ, 2002 թ., 95 էջ:
8. Ասատրյան Լ.Թ և ուրիշներ, Մանկավարժություն, Երևան, Արտագերս, 2017թ., 358 էջ:
9. Ասատրյան Լ.Թ, Հակոբյան Գ, Մանկավարժական հետազոտությունների մեթոդաբանություն, Երևան, Արտագերս, հրատ., 2011թ., 175 էջ:
10. Ասատրյան Մ.Ա Էկոլոգիակ կրթության դերը ընդհանուր և մասնագիտական կրթության համակարգում, Մանկարավրժական մտքի հանդես 2002թ թիվ 1-7էջ:
11. Ավանեսյան Լ.Գ, Էկոլոգիական դաստիարակության նպատակները, խնդիրները ու սկզբունքները, Մանկավարժական մտքի հանդես թիվ 8 Երևան, 2001թ, էջ 60-64:
12. Բաղդասարյան Ա.Ա Բնապահպանական և բնօգտագործման կուլտուրայի ձևավորման միջոցները ու ձևերը հիմնական դպրոցում:, Ատեախոսություն Մանկ,գիտ , թեկ 2014թ;
13. Գևորգյան Ս. և ուրիշներ, Էկոլոգիական անվտանգության հիմնախնդիրները ՀՀ-ում, Երևան, Տնտեսագետ, 2014թ., էջ 17-18:

14. Թովուզյան Ա.Օ, Հումանիստական դաստիարակության հիմնախնդիրները մանկավարժության մեջ: Եր.: Լինգվա 2009թ, 297 էջ
15. Հովսեփյան Ա., Հովհաննիսյան Գ., Տոդանյան Ն, Ավագյան Լ. << Ես և շրջակա աշխարհը, դասագիրք, 4-րդ դասարան>>: Երևան Մանմար, 2018թ.:
16. Հ.Հ. Էկոլոգիական կրթության մասին օրենքը, Երևան 2002թ., 25 էջ:
17. 20.11.2001թ. <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=1006>
18. Հ.Հ Պետտրոսյան, Ուսուցման ժամանակակից տեխնոլոգիաներ, Երևան Ա.Ն ջոբ 2008 թ:
19. Սարգսյան Փ., Խաղը որպես կրտսեր դպրոցականների բնաճանաչողական հետաքրքրությունների խթանման միջոց, Երևան, <<Մանկավարժական միտք>> հանդես, թիվ 4, 2012թ., էջ 54-57:
20. Սուխոմլինսկի Վ.Ա , Քաղաքացու ծնունդը, Երևան, <<Լույս>>հրատ., 1978թ., 348 էջ:
21. Սուխոմլինսկի Վ.Ա, Սիրտս նվիրում եմ երեխաներին, <<Լույս>> հրատ., 1977թ., 320 էջ:

